

Beynəlxalq hava hüququnda “hava azadlıqları”-nın hüquqi təsnifatı

Elmi rəhbər: h.e.d., professor İbrahim Quliyev
Milli Aviasiya Akademiyasının doktorantı
Xəlilov Zafiq Zakir oğlu

Annotasiya

Məqalədə beynəlxalq hava hüququnda “hava azadlıqları”nın anlayışı ilə bağlı fərqli fikirlər təhlil edilərək daha dolğun anlayışın verilməsi, “hava azadlıqları”nın sayının müəyyən edilməsi və buna müvafiq olaraq onların qruplaşdırılaraq hüquqsünas alimlərin fikirləri, ümumnəzəri müddəalar və müasir təcrübə əsas götürülməklə yeni hüquqi təsnifatın verilməsi məsələləri araşdırılmışdır.

Açar sözlər: “hava azadlıqları”, beynəlxalq hava hüququ, təsnifat

Beynəlxalq hava hüququnda “hava azadlıqları”nın anlayışı ilə bağlı fərqli fikirlər təhlil edilərək daha dolğun anlayışın verilməsi, “hava azadlıqları”nın sayının müəyyən edilməsi və buna müvafiq olaraq onların qruplaşdırılaraq hüquqsünas alimlərin fikirləri, ümumnəzəri müddəalar və müasir təcrübə əsas götürülməklə yeni hüquqi təsnifatın verilməsi məqalənin əsas məqsədi hesab olunur.

Bu məqsədin yerinə yetirilməsi üçün aşağıdakı vəzifələrin həlli xüsusilə vacibdir:

- “Hava azadlıqları”nın anlayışının beynəlxalq hüquqi müstəvidə təsbiti ilə bağlı fərqli fikirlər təhlil edilərək daha dolğun anlayışın verilməsi;

- Hüquqsünas alimlərin “hava azadlıqları”nın sayı ilə bağlı fikirləri şərh edilmək şərti ilə onların sayının müəyyən edilməsi;

- “Hava azadlıqları”nın qruplaşdırılaraq hüquqsünas alimlərin fikirləri, ümumnəzəri müddəalar və müasir təcrübə əsas götürülməklə onlara yeni hüquqi təsnifatın verilməsi;

Aviadaşımalar bazarının hüquqi tənzimlənməsi aviasiya əlaqələri üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Daşıma həyata keçirən aviamüəssisə (və ya aviaşirkət) müntəzəm hava daşımalarında daşıma hüququ əldə etməklə beynəlxalq hava yollarından səmərəli, effektiv və gəlirlə istifadə edə bilər. Təyin olunmuş daşıyıcının beynəlxalq marşrutların istismarından maksimum kommertiya effekti əldə etməsi üçün digər ölkələrə müxtəlif variantlarla daşıma həyata keçirmək imkanı verən kompleks hüquqları olmalıdır. Bu hüquqların kommertiya ilə sıx əlaqəsi beynəlxalq hava hüququnda kommertiya hüquqları qrupunun formalaşmasını şərtləşdirmişdir. İstənilən aviadaşıyıcı üçün beynəlxalq hava nəqliyyatı bazarına giriş hüququ müvafiq dövlətdən kommertiya hüquqlarının məcmusunun əldə edilməsindən ibarətdir. Onu da mütləq qeyd etməliyik ki, kommertiya hüquqları yalnız müntəzəm hava əlaqələrinə aiddir.

Beynəlxalq hava hüququnda kommertiya hüquqları öz hüquqi təbiətinə görə beynəlxalq daşımaların iqtisadiyyatı ilə birbaşa əlaqədardır. Aviadaşıyıcı gəlir əldə etmək üçün daşımanın həyata keçirildiyi dövlətin ərazisində sərnişinləri, yükləri və poçtu boşaltmaq və götürmək hüququna malik olmalıdır. Bu baxımdan kommertiya hüquqlarının müxtəlif növlərinə malik olan xarici daşıyıcıların kommertiya fəaliyyəti daşımanın həyata keçirildiyi dövlətin qanunlarına zidd olmamalıdır.

Hava hüququnda beynəlxalq hava əlaqələrində müəyyən haqq müqabilində hava gəmisi ilə müəyyənləşdirilmiş marşrut üzrə sərnişinlərin, baqaj və yüklərin, habelə poçt göndərişlərinin kommertiya hüquqlarına uyğun olaraq daşınması daşıma hüququ adlanır.

Ümumilikdə kommertiya hüquqları ilə bağlı hüquq ədəbiyyatlarında xüsusən də hüquq lüğətlərində müəyyən dərəcədə fərqli anlayışlar verilir. Aviasiya ensiklopedik lüğətində qeyd olunan terminə belə anlayış verilmişdir: “Hava azadlıqları və ya kommertiya hüquqları - dövlətlərarası hava əlaqələri haqqında müqaviləyə əsasən avianəqliyyat şirkətlərinə verilən sərnişin yük və poçt

daşımalarını həyata keçirmək hüququ kimi xarakterizə olunur.” [10] Digər hüquq lüğətlərində isə bu termin daha lakonik formada öz əksini tapır: “Hava azadlığı – beynəlxalq uçuşlarda kommertiya hüquqlarıdır.” [11] İqtisadiyyat və hüquq ensiklopedik lüğətində də, kommertiya hüquqlarına verilən tərif xüsusi maraq doğurur: “Beynəlxalq uçuşlarda kommertiya hüquqları dedikdə aviaşirkətlərin ödəniş əsasında sənişin, yük, baqaj və poçt beynəlxalq aviadaşımalarını həyata keçirmək hüququ başa düşülür.” [12] 2010-cu ildə nəşr olunan digər bir lüğətdə də, anlayışa verilən tərif diqqətəlayiqdir: “Beynəlxalq uçuşlarda kommertiya hüquqları – hər hansı bir dövlətdə müəyyən olunmuş qaydada qeydiyyatda olan hava gəmisini vasitəsilə öz ərazisi üzərindən ödəniş əsasında xarici aviaşirkətlərin dövlətlər tərəfindən verilən sənişin, baqaj, yük və poçt daşımalarını həyata keçirmək hüququdur.” [13] İlk dəfə Beynəlxalq Mülki Aviasiya haqqında Çikaqo Konvensiyasında işlənən “hava azadlığı” termini hava məkanında hər hansı bir xarici dövlətin ərazisi üzərindən uçuş aparatları vasitəsilə həyata keçirilən kommertiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənmə növləri mənasını verir. [14]

Hüquqşünas alim Y.N.Maleyevin redaktorluğu ilə nəşr olunan “Beynəlxalq hava hüququ lüğətində isə kommertiya hüquqlarının tərifini belə müəyyən edir: Kommertiya hüquqları dedikdə beynəlxalq uçuşların yerinə yetirilməsi zamanı sənişin, yük, poçt daşımalarının (bu daşımaların istiqamət və həcmi daxil olmaqla) həyata keçirilməsi başa düşülür. [8]

Hüquqşünas alim V.D.Bordunov isə kommertiya hüquqlarına aşağıdakı qaydada tərif verir: “Bir dövlətin digər dövlətə verdiyi hüquq əsasında, təyin olunmuş daşıyıcıların müəyyənləşdirilmiş beynəlxalq marşrutlarda hava əlaqələri haqqında ikitərəfli razılaşmalara müvafiq sənişin, baqaj və yük daşımalarını yerinə yetirmək hüququna malik olması kommertiya hüququ adlanır.” [7] Hesab edirik ki, hüquqşünas alim V.D.Bordunovun verdiyi anlayış digər təriflərə nisbətən terminin anlamını dolğun formada ifadə etmişdir. V.D.Bordunov kommertiya hüquqlarının əsas elementi kimi kommertiya “hava azadlıqları”-nı ön plana çəkir. K.K.Qasanova, D.D.Şalyaqina, A.N.Vileqjanin, A.A.Batalov və digər bir sıra rus hüquqşünas alimlərin fikirlərini ümumiləşdirsək məlum olur ki, icazə verilən kommertiya fəaliyyətinin həcmindən asılı olaraq kommertiya hüquqlarının müxtəlif “hava azadlıqları”na bölünməsi ideyası ön plana çıxır.

Reşat Volkan Günel, Lalə Kaplan, Nazlı Can kimi hüquqşünas alimlərin və Musa Əlioğlu, Onur Güntürkün kimi iqtisadçıların fikirlərini ümumiləşdirərək qeyd edə bilərik ki, türk hüquq ədəbiyyatında isə “hava azadlıqları” kommertiya xarakterli olub kommertiya hüquqları tərkibində nəzərdən keçirilməyərək ümumilikdə şərh edilir.

Avropa hüquq ədəbiyyatında “hava azadlıqları”-nın tərifini bu şəkildə öz əksini tapmışdır: “Hava azadlıqları” aviasiya liberallaşmasının əhatə dairəsi üzrə razılıqların əldə olunmaması nəticəsində 1944-cü il tarixli Beynəlxalq Mülki Aviasiya haqqında Çikaqo Konvensiyasının qəbul edilməsi ilə təsbit olunmuş bir ölkənin hava yolları şirkətinin digər ölkənin ərazisinə daxil olmasına və yerə enməsinə imtiyaz verən kommertiya aviasiya hüquqlarının məcmusunu ehtiva edir. [17] Qeyd etməliyik ki, Avropa İttifaqı vahid sərhəd qəbul edildiyindən bu ölkələr öz aralarında “hava azadlıqları”-nı tətbiq etməzlər. Bu səbəbdən də Avropa hüquq ədəbiyyatı “hava azadlıqları” termininin tərifini yuxarıda göstərdiyi kimi yalnız 1944-cü il tarixli Beynəlxalq Mülki Aviasiya haqqında Çikaqo Konvensiyasında təsbit olunan hüquqlar kimi müəyyən edir. Avropa İttifaqına yeni qəbul edilən ölkələr arasında isə bu hüquqlar ikitərəfli qarşılıqlı müqavilələrlə tənzimlənilir. Müəyyən keçid dövründən sonra qeyd olunan ölkələr də, vahid sərhədə daxil olurlar. Lakin onu da nəzərə almaq lazımdır ki, dünyanın digər İCAO-ya üzv olan dövlətləri isə bütün “hava azadlıqları”-nı ikitərəfli müqavilələrlə müəyyən edirlər. Təbii ki, bu razılaşmalar iqtisadi, sosial, mədəni və siyasi münasibətlər çərçivəsində bağlanılır.

Qeyd etməliyik ki, bəzi dövlətlərin müvafiq qanunvericilik aktlarında “hava azadlıqları”-nın anlayışı və digər dövlətlərə verilməsi şərtləri də, öz əksini tapır. Məsələn, Qazaxıstan Respublikasının 27 sentyabr 2006-cı il tarixli 927 nömrəli Nəqliyyat Məcəlləsinin “Məcəllədə istifadə olunan əsas anlayışlar” adlı 5.32-ci maddəsində hava azadlığının tərifini bu şəkildə müəyyən olunmuşdur:

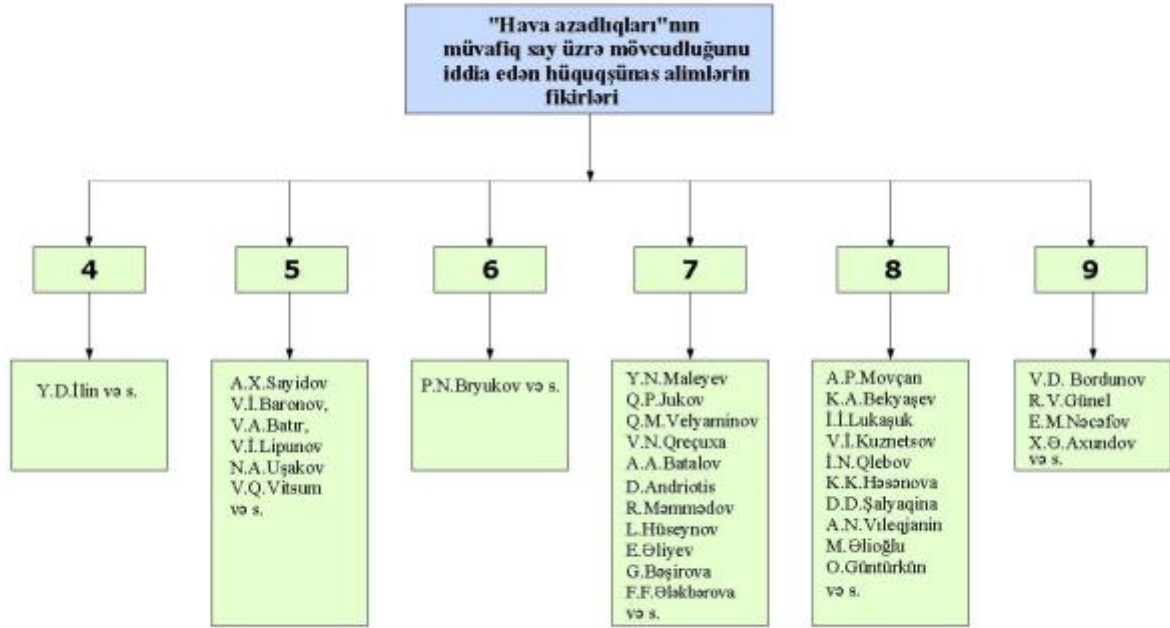
“Hava azadlığı - beynəlxalq müntəzəm daşımalarda bir dövlətin digər dövlətə və ya dövlətlərə verdiyi daşıma hüququ əsasında sənişin, baqaj, yük və poçt daşımaları üçün öz ərazilərində

uçuşların və enmələrin yerinə yetirilməsidir”. Bununla yanaşı bu məcəllənin 171.5.-ci maddəsində qeyd olunur ki: Digər dövlətin və ya dövlətlərin təyin olunmuş daşıyıcısına «hava azadlıqları»nın yəni daşıma hüququnun verilməsi şərtləri hava əlaqələri haqqında beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilir. [9]

Hüquqşünas Bin Çengin fikrincə, “hava azadlıqları” öz-özlüyündə əslində azadlıq kimi deyil məhdudlaşdırma kimi qəbul olunmalıdır. O qeyd edir ki, hər bir azadlıq hava məkanında azadlıq adı verilmiş bir zənciri xatırladır. [4]

Yuxarıda qeyd olunanlardan da aydın olur ki, “hava azadlıqları” və kommərsiya hüquqları bir-birinə yaxın mənalı hüquqi terminlər olub, müvafiq sahədə sıx bağlı olan məsələləri tənzimləyir. Hüquqi lüğətlərin və hüquqşünas alimlərin verdikləri anlayışa istinad edərək belə bir qənaətə gəlmək olur ki, kommərsiya hüquqları daha geniş anlayışdır. Bir çox hüquqşünas alimlər kommərsiya hüquqları və “hava azadlıqları”nı sinonim kimi qəbul edirlər. Hesab edirik ki, “hava azadlıqları” daha çox beynəlxalq hava əlaqələri ilə bağlı kommərsiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənmə əsası kimi nəzərdə tutulmalıdır. Yuxarıda nəzərdə tutulan bütün anlayışlardan da görünür ki, “hava azadlıqları”-nın mahiyyəti bilavasitə kommərsiya xarakterini ehtiva edir. Bu səbəbdən də, “hava azadlıqları”-nı həm də, kommərsiya hüquqlarının praktikada ikitərflili müqavilələr çərçivəsində reallaşdırılma mexanizmi kimi qəbul etmək daha məqsədmüvafiq olar. Fikrimizcə “hava azadlığı”na veriləcək tərifdə bu azadlıqların hava əlaqələri haqqında hökumətlərarası sazişlərlə müəyyən olunması məsələsi xüsusilə vurğulanmalıdır. Eyni zamanda tərif daxilində sərnişin, baqaj və yük daşımalarının həyata keçirmək hüququ əsas istiqamətverici hissə hesab olunmalıdır. Nəticədə isə tərfin sonluğunda qeyd olunanların aviaşirkətlərin kommərsiya fəaliyyəti ilə məşğul olmağına razılıq və ya icazə kimi təsbit olunması daha məqsəduyğundur. Bu nöqtəyi-nəzərdən hesab edirik ki, “hava azadlığı”na aşağıdakı kimi daha təfərrüatlı tərif verilməsi məqsədmüvafiqdir: “Hava azadlığı” – dövlətlər arasında hava əlaqələri haqqında hökumətlərarası sazişlər əsasında təsbit edilən sərnişin, baqaj və yük daşımalarını həyata keçirmək hüququnu müəyyən edərək aviaşirkətlərin kommərsiya fəaliyyəti ilə məşğul olmaq razılığı hesab olunur”

Hava hüququnda məhz neçə “hava azadlığı”nın bu gün mövcudluğu məsələsinə də hər bir hüquqşünas alim özünəməxsus formada yanaşır. Y.D.İlin 4, A.X.Sayidov, V.İ. Baronov, V.A. Batır, V.İ. Lipunov, N.A. Uşakov, Volfanq Q. Vitsum 5, P.N. Bryukov 6, Y.N. Maleyev, Q.P. Jukov, Q.M. Velyaminov, V.N. Qreçuxa, Fəridə xanım Ələkbərova, Dmitri Andriotis, Rüstəm Məmmədov, L. Hüseyinov, E. Əliyev, G. Bəşirova 7, A.P. Movçan, K.A. Bekyaşev, İ.İ. Lukaşuk, V.İ. Kuznetsov, İ.N. Qlebov, K.K. Həsənova, D.D. Şalyaqina, A.N. Vileqajanin, Lalə Kaplan, Musa Əlioğlu, Onur Güntürkün 8, V.D. Bordunov, R.V. Günel, Nazlı Can, E.M. Nəcəfov, X.Ə. Axundov, S.İ. Əliyev isə 9 “hava azadlığı”nın mövcudluğunu qeyd edirlər. **(sxem 1)**

sxem 1

Qeyd etməliyik ki, biz hələ 2008-ci ildə nəşr olunan məqalədə aviasiya mütəxəssisi E.M.Nəcəfovla birlikdə beynəlxalq hava hüququ nəzəriyyəsində 9 “hava azadlığı”nın mövcudluğunu təsbit etmişik. [2] Burada biz yuxarıda da, adıçəkilən rus hüquqşünas alimi V.D.Bordunovun fikrinə və “Dövlətlərarası hava nəqliyyatının tənzimlənməsi haqqında Təlimata” (Monreal, 2004-cü il, Doc 9626) istinad edirik. Amma son illərdə (2010) nəşr olunan türk hüquqşünas alimi Reşat Volkan Günəlin “Beynəlxalq aviasiya hüququ” monoqrafiyasında, Aviasiya və Kosmos hüququ komissiyasının İstanbul bürosunun sədri, vəkil Nazlı Canın konfrans çıxışlarının toplusunda, eyni zamanda E.M.Nəcəfov, S.İ.Əliyev, X.Ə.Axundov kimi alimlərin “Beynəlxalq aviadaşımaların təşkili və texnologiyası” adlı dərsliklərində 9 “hava azadlığı”nın mövcudluğu göstərilmişdir. [1] Zənnimizcə, “hava azadlığı”nın 7 və ya 8 saydan ibarət olduğunu qeyd edən alimlər 8-ci və 9-cu hava azadlıqlarının (yəni kabotaj azadlıqlarının) dövlətin xüsusi səlahiyyəti olması və dövlətin daxili hüdudları ilə məhdudlaşması fikrini əsas tutaraq onları beynəlxalq hava əlaqələri tərkibində xarakterizə etməzlər. Ancaq mütləq şəkildə vurğulamalıyıq ki, 8 və 9-cu “hava azadlıqları” digər azadlıqlar kimi hökumətlərarası hava əlaqələri haqqında sazişlərlə müəyyən edilərək hava əlaqələrinə aid bütün əsas şərtləri özündə birləşdirir. Yuxarıda “hava azadlığı”na verdiyimiz anlayışa əsaslanaraq vurğulamalıyıq ki, hava əlaqələri haqqında sazişlərdə təsbit edilən sərnişin, baqaj və yük daşımalarını həyata keçirmək hüququ “hava azadlığı”nın əsas mahiyyətini ehtiva edir. Qeyd olunan anlayış çərçivəsində izah etsək sərnişin, baqaj və yük daşımalarını həyata keçirməklə müvafiq aviaşirkət kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olur. Bu gün praktikada reallaşdırılan 8-ci və 9-cu “hava azadlıqları” (yəni kabotaj azadlıqları) bu terminin anlayışında olan bütün əsas şərtlərə cavab verdiyi üçün hesab edirik ki, nəzəriyyədə də, qeyd olunan azadlıqların olmasını məqsədəuyğun qəbul etmək olar.

Rus hüquqşünas alimi A.A.Batalov “hava azadlıqları”nı özünəməxsus tərzdə belə qruplaşdırır: Tranzit uçuş hüquqları (1-ci və 2-ci “hava azadlığı”); Hava əlaqələri haqqında müqaviləyə əsasən partnyor dövlətlər arasında aviadaşıma hüquqları (3-cü və 4-cü “hava azadlıqları”); Hava əlaqələri haqqında müqaviləyə əsasən partnyor dövlətlərlə üçüncü ölkələr

arasında aviadaşıma hüquqları (5-ci, 6-cı və 7-ci “hava azadlıqları”); Bununla yanaşı A.A.Batalov bazara giriş üçün digər hüquqları da ayrıca olaraq qeyd edərək sözügedən qruplaşdırmaya daxil etmir. Hüquqşünas alimin müəyyən etdiyi təsnifatdan da məlum olur ki, o qruplaşdırmada 7 “hava azadlığı”nın adını çəkir. [6]

Hüquqşünas alim S.V.Aseyevin “Nəqliyyat hüququ” adlı dərs vəsaitində “hava azadlıqları” ilə bağlı göstərdiyi təsnifat da xüsusi maraq kəsb edir. O, qeyd edir ki, Çikaqo Konvensiyasında müəyyən olunan “kommersiya hüquqları” adlı aviaşirkətlərin kommersiya fəaliyyətinin beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsinin əsasları adətən partnyor dövlətlər arasında bağlanan hava əlaqələri haqqında hökumətlərarası Sazişə əsasən şərti olaraq “hava azadlıqları” kimi bir neçə aşağıdakı kateqoriyalara ayrılır:

- Köməkçi “hava azadlıqları” - üçüncü ölkəyə gedən uçuş marşrutu üzrə yerləşən dövlətlərin ərazisi üzərindən uçuşun təmin edilməsi (1-ci və 2-ci “hava azadlıqları”);
- Əsas “hava azadlıqları” - partnyor dövlətlər arasında müqaviləyə əsasən daşımaların təmin edilməsi (3-cü və 4-cü “hava azadlıqları”);
- İkinci dərəcəli “hava azadlıqları” – partnyor dövlətlərdən üçüncü ölkəyə və əksinə müqavilə əsasında daşımaların təmin edilməsi (5-ci, 6-cı və 7-ci “hava azadlıqları”). [5] (sxem 2)

sxem 2

Bu sahədə rəsmi sənəd olan “Dövlətlərarası hava nəqliyyatının tənzimlənməsi haqqında Təlimat” (Monreal, 2004-cü il, Doc 9626) əsaslanaraq qeyd etməliyik ki, “Çoxtərəfli tənzimlənmənin strukturu” adlı fəsilin Çikaqo konfransının sənədləri adlı hissəsində beynəlxalq hava nəqliyyatının çoxtərəfli tənzimlənməsi üçün vacib rol oynayan iki sənədin adı çəkilir:

- “Beynəlxalq hava əlaqələri zamanı tranzit haqqında Saziş” və ya “İki hava azadlıqları haqqında Saziş”;
- “Beynəlxalq hava nəqliyyatı haqqında Saziş” və ya “Beş “hava azadlığı” haqqında Saziş”;

Buradan göründüyü kimi İKAO-nun rəsmi sənədi ilk iki “hava azadlığı”nı bir yerdə sonrakı 3 “hava azadlığı”nı isə ilk ikisi ilə bərabər bir saziş çərçivəsində təsnif etmişdir. Bu qəbul olunmuş rəsmi hüquqi sənədlərə uyğun olaraq “hava azadlıqları”nın təsnifatı kimi qəbul edilir. Bununla yanaşı qeyd olunan “Dövlətlərarası hava nəqliyyatının tənzimlənməsi haqqında Təlimat”-ın “Əsas bazara giriş” adlı fəsilin daşıma hüququ adlı hissəsində 9 “hava azadlığı” şərh edilərək onların sxematik görüntüsü verilir.

Ümumiyyətlə, təsnifat (classification) – (latınca. classis dərəcə, kateqoriya, facere – etmək) məntiqi təfəkkürün tətbiqi ilə xüsusi hallarda anlayışların həcminə görə bir neçə bölünmələrin

məcmusunu ifadə edən xüsusi hadisədir. Təsnifatlandırma şeylərin, hadisələrin düşünərək müəyyən olunma qaydası, onların hansısa bir mühüm əlamətlərinə görə növ müxtəlifliyinə uyğun olaraq bölünməsidir. Elmi ədəbiyyatlarda hər hansı bir elmi anlayışın ümumi əlamətləri və cəhətləri əsas götürülərək onun müxtəlif meyarlar əsasında qruplaşdırılması təsnifat kimi xarakterizə edilir. [15] Təsnifat məsələsi digər elmlərdə olduğu kimi hüquq müstəvisində də, ən mühüm və əsas problemlərdən biri hesab olunur. Fransız komparativisti R.Rodyerin fikrincə, hüquq coğrafiyasında "komparativistlərin sayı qədər təsnifat mövcuddur". [16] Bu baxımdan beynəlxalq hüquqda o cümlədən beynəlxalq hava hüququnda hüquqi təsnifatın nə dərəcədə zəruriliyi və əhəmiyyəti nəzərə alınmalıdır.

"Hava azadlıqları"nın təsnifatının daha geniş yayılmış forması onların ayrı-ayrılıqda növlərə bölünməsidir. Göründüyü kimi yuxarıda qeyd olunan hüquqşünas alimlərin əksəriyyəti də "hava azadlıqları"nın məhz konkret say göstərmək şərtilə növlərə ayırırlar. Bu təsnifatlarda hər bir alim öz mövqeyini özünəməxsus formada əks etdirir. "Hava azadlıqları"nın növlərini ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirdikdə belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, onların məzmunundan asılı olaraq bu azadlıqları qruplaşdırmaq mümkündür. Yuxarıda qeyd olunan müəyyən alimlərin fikirlərində qismən də olsa buna rast gəlmək olur. Ancaq qeyd etməliyik ki, bu mövqeləri sadəcə "hava azadlıqları"nın qruplaşdırmağa cəhd kimi qəbul etmək olar. Eyni zamanda İKAO-nun rəsmi sənədi də ümumi olaraq qəbul olunmuş beynəlxalq hüquqi aktlar daxilində hava azadlıqları ilə bağlı istiqamətverici hüquqi təsnifatı müəyyən edir. Yuxarıda qeyd olunan alimlərdən A.A.Batalov özünəməxsus tərzdə hava azadlıqlarını qruplaşdırmışdır. Bu baxımdan hüquqşünas alim S.V.Aseyevin "Nəqliyyat hüququ" adlı dərslər vəsaitində təsbit etdiyi "hava azadlıqları"nın onların məzmun və mahiyyətinə uyğun olaraq qruplaşdırılmış formada daha dolğun təsnifat modeli də mövcuddur. Hesab edirik ki, rus hüquq ədəbiyyatında təsbit olunmuş bu model daha məqsədmüvafiq olub, bu azadlıqların praktikada reallaşdırılma mahiyyətinə daha dəqiq formada uyğunlaşdırılmalıdır. Amma bu qruplar arasında hazırki dövrdə Avropa İttifaqında, Avstraliyada, Yeni Zelandiyada, Çilidə, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərində və digər regionlarda geniş şəkildə tətbiq edilən kabotaj azadlıqları öz əksini tapmamışdır. Hesab edirik ki, praktikada istifadə edilən kabotaj azadlıqları da, (8-ci və 9-cu "hava azadlıqları"nın) hava azadlıqlarının hüquqi təsnifatında göstərilməlidir. Bu həm də, nəzəriyyə ilə praktika arasında ziddiyyətin aradan qaldırılması baxımından çox vacibdir. Hesab edirik ki, 9 "hava azadlığının 4 qrupa ayrılaraq qruplaşdırılması ümumhüquq nəzəriyyəsinin tələblərinə tam şəkildə uyğun olan hüquqi təsnifat modelidir. (sxem 3)

sxem 3

Azərbaycan Respublikasının hava əlaqələri haqqında müqavilələrində “hava azadlığı” termini “hava sərbəstliyi” kimi öz əksini tapmışdır. Azərbaycan hüquq ədəbiyyatında L.H.Hüseynov, R.F.Məmmədov, E.Ə.Əliyev, G.Bəşirova kimi hüquqşünas alimlər, iqtisadçı alim F.F.Ələkbərova və bir çox aviasiya mütəxəssisləri E.M.Nəcəfov, S.İ.Əliyev, X.Ə.Axundov bu termini “hava azadlıqları” kimi işlətmislər. Hüquq terminologiyasına daha çox uyğun olan azadlıq termini sərbəstliklə müqayisədə beynəlxalq hava hüququ nəzəriyyəsinə əsasən də, məqsədmüvafiq sayıla bilər. “Hava azadlığı” hüquqi termini ingilis dilində - freedoms of the air; air traffic rights, commercial rights və s. kimi, rus dilində свободы воздуха, коммерческие права və s. kimi, türk dilində isə hava trafik hakları (havayolu trafik hakları) və ya trafik hakları, uçuş özgürlükleri, hava serbestliyi və s. kimi işlədilir. Burada sadəcə türk dilində hüquqşünas alim Ayhan Sorgucu “Hava və Kosmos hüququ” adlı monoqrafiyasında qeyd olunan termini “hava sərbəstliyi” kimi işlətməmişdir. [3] Göründüyü kimi terminin beynəlxalq səviyyədə təsbit olunma formalarından da aydın olur ki, ifadə olunma mahiyyəti baxımından daha anlamlı olanı “hava azadlıqları” kimi göstərilməsidir. Fikrimizcə, praktiki olaraq bu terminin ikitərəfli hava əlaqələri haqqında müqavilələrdə də, “hava azadlığı” kimi təsbit olunması daha məqsədəuyğun hesab olunur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. “Beynəlxalq aviadaşımaların təşkili və texnologiyası” dərslik, Milli Aviasiya Akademiyası, Avianəqliyyat istehsalatı kafedrasının əməkdaşları t.e.n., dosent E.M.Nəcəfov, S.İ.Əliyev, X.Ə.Axundov, Bakı – 2012, səh. 38;
2. E.M.Nəcəfov, Z.Z.Xəlilov. “Beynəlxalq hava daşımalarında “hava azadlıqları””, Milli Aviasiya Akademiyasının Elmi əsərləri № 2, 2008 səh.149;
3. Ayhan Sorgucu “Hava ve Uzay hukuku” (Air & Space Law) Adalet Yayınevi – Ankara 2012, səh. 15;
4. Bin Cheng, The Law of International Air Transport, Sweet & Maxwell, 1977, 17.
5. Асеев С.В. Транспортное право. Специальная часть: учеб. пособие / С.В. Асеев. – Н. Новгород: Изд-во ФГОУ ВПО «ВГАВТ», 2009. – С. 14.
6. Баталов А.А. “Современное международное-правовое регулирование воздушных сообщений: Теория и практика” Москва – 2008. с 29-46.;
7. Бордунов В.Д., Международное воздушное право. Учебное пособие. М.: НОУ ВКШ «Авиабизнес», Изд-во «Научная книга» 2007, с. 161;
8. Словарь международного воздушного права / Под ред. Ю.Н.Малеева. М.: Международные отношения, 1988. С. 81
9. Транспортный кодекс Республики Казахстан (27 сентября 2006 года № 927);

İnternet resursları:

10. “Свободы воздуха” Авиация: Энциклопедия. – М.: Большая Российская Энциклопедия. Главный редактор Г.П. Свищев. М.: 1994. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_tech/
11. “Свободы воздуха” Юридический словарь. М.: 2000. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/18114>
12. “Свободы воздуха” Энциклопедический словарь экономики и права. М.: 2005. http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_law/6291/КОММЕРЧЕСКИЕ
13. “Свободы воздуха” Большой юридический словарь. Академик.ру. 2010. <http://jurisprudence.academic.ru/2991/>
14. “Свободы воздуха” Волоков М.Е. Энциклопедия юриста. 2005. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_law/2042/
15. Материал из Википедии – свободной энциклопедии – “Классификация” <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0>

16. Wikipediya, açıq ensiklopediya – “Avropa hüquq sistemi”;
http://az.wikipedia.org/wiki/Avropa_h%C3%BCquq_sistemi
17. From Wikipedia, the free encyclopedia – “Freedoms of the air”
http://en.wikipedia.org/wiki/Freedoms_of_the_air;

Юридическая классификация «свобод воздуха» в международном воздушном праве

Аннотация

**Научный руководитель: д.ю.н., профессор Кулиев Ибрагим Орудж оглы
Докторант Национальной Академии Авиации Халилов Зафиг Закир оглы**

В статье рассматриваются вопросы понятий “свобод воздуха” в международном воздушном праве, различными точками зрения насчёт точного определения количества «свобод воздуха» в соответствии с этим точки зрения ученых юристов насчёт их группирования, общетеоретические положения и учитывая современный опыт их новая правовая классификация.

*Ключевые слова: «свободы воздуха», международное воздушное право,
классификация;*

The concept and theoretical foundations of freedoms of the air in international air law SUMMARY

Researcher supervisor: Kuluyev İ.O., Prof Dr. of Law.

Researcher: Khalilov Z.Z., doctorate of National Aviation Academy

Legal classification of freedoms of the air in international air law

The article analyzes different views connected with freedoms of the air concept in international air law and studies the issues of formulating of new legal classification with more detailed concept, definition of a number of freedoms of the air and accordingly by taking as a base thoughts of lawyer scientists by grouping, general theoretical provision and modern practice.

Keywords: freedoms of the air, international air law, classification;